

УДК 343.9.01

DOI 10.33244/2617-4154.4(13).2023.183-190

М. В. Омелян,

аспірант,

Державний податковий університет

e-mail: omelanmaksim@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-2095-0754

КРИМІНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

*Метою дослідження є проведення аналізу поглядів різних учених на характеристики особи злочинця, який вчиняє злочини у сфері господарської діяльності, проаналізовано звіт Генеральної прокуратури України за 2023 року щодо вчинення господарських злочинів. Досліджено соціальні, демографічні, психологічні та кримінально-правові ознаки структури особи злочинця у сфері господарської діяльності. Запропоновано нову характеристику злочинця у господарській сфері з огляду на окремі приклади останньої судової практики. Основною **проблемою** встановлено слабкий рівень розкриття кримінальних проваджень, які пов'язані із злочинами у сфері господарської діяльності, що також є причиною формування значної кількості осіб, що посягають на захищені Розділом VII Кримінального кодексу України суспільні відносини, з огляду на аналіз Звіту Бюро економічної безпеки. **Результат дослідження** являє собою нову характеристику портрета особи, що вчиняє кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності. Характерною ознакою цього кримінологічного дослідження є те, що, залежно від скоєного кримінального правопорушення, можуть суттєво змінюватись особливості портрета злочинця, тому такий аналіз було проведено щодо кожного кримінального правопорушення окремо. Загалом кількість чоловіків, що здійснюють такі кримінальні правопорушення, становить 70 %, що значно більше за жінок.*

Ключові слова: кримінологічна характеристика, злочинець, кримінальні правопорушення, структура особи злочинця, злочинність, запобігання, правоохоронні органи.

Постановка проблеми. У кожній державі, незалежно від особливостей її політико-територіального та адміністративно-територіального устрою, форми правління, історичних, національних та інших особливостей, вчиняються злочини у сфері господарської діяльності. Такі злочини є не менш небезпечними, ніж злочини проти особи або злочини у сфері національної безпеки, оскільки посягають у кінцевому підсумку на економіку держави, що є основним фундаментом її існування. Зазначені

злочини характеризуються високим рівнем латентності та складністю доказування і стають фактором нестабільності економіки, недовіри іноземних інвесторів і негативних рейтингів держави. Економічні злочини також відомі широкому загалу як злочини «білих комірців», оскільки особа злочинця має додаткові характеристики, зокрема рівень інтелектуального розвитку вище середнього та схильність до пошуку суперечностей чи прогалин у законодавстві з метою розробки своїх «схем». Для оперативного та водночас ефективного розкриття злочинів у господарській сфері необхідно досконало розуміти природу злочинця. Також зазначенні знання можуть слугувати для розробки способів і методів профілактики злочинності у господарській діяльності.

Аналіз літератури з проблеми дослідження. Особу злочинця вивчали вітчизняні та зарубіжні вчені-кримінологи, серед яких А. Ф. Зелінський, Ю. М. Антонян, Я. І. Гілінський, П. С. Дагель, О. М. Яковлев. Кримінологічні характеристики осіб, які вчинили злочини у сфері господарської діяльності, досліджували А. М. Бойко, В. М. Попович, С. В. Степашин тощо.

Мета статті. Дослідити теоретичні та практичні особливості природи злочинця у сфері господарської діяльності, наданні кримінологічної характеристики таких осіб для ефективного розкриття та запобігання зазначеної категорії кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу. Господарською діяльністю є одна із визначальних сфер економіки держави. Між окремими видами господарської діяльності має існувати тісний нерозривний зв'язок із метою сталого функціонування економічного механізму. Для досягнення найбільшої ефективності у процесі роботи господарського механізму будь-якої правової держави встановлюється певний порядок здійснення господарської, зокрема підприємницької діяльності. Будь-які дослідження особи злочинця у сфері господарської діяльності нерозривно пов'язані із нормативними складами таких злочинів та їх ознаками. Родовим об'єктом злочинів у сфері господарської діяльності виступає нормальна господарська діяльність, яка відповідає чинним законодавчим нормам. З об'єктивної сторони більшість злочинів у сфері господарської діяльності вчиняються шляхом дії (зайняття забороненими видами господарської діяльності та ін.), деякі злочини характеризуються бездіяльністю (наприклад, ухилення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів, ухилення від повернення виручки в іноземній валюті тощо). Частина злочинів, передбачених розділом VII Особливої частини КК України, належить до злочинів із формальним складом. Такі злочини визнаються закінченими незалежно від наступу суспільно небезпечних наслідків, тобто з моменту скоєння вказаних у диспозиції діянь (наприклад, зайняття забороненими видами господарської діяльності). Переважно суб'єктивна сторона господарських злочинів характеризується умисною формою вини. Суб'єктами злочинів у сфері господарської діяльності виступають особи, які досягли 16-річного віку, яких можна поділити на три категорії: 1) спеціальні суб'єкти (посадові особи, працівники торгівлі тощо); 2) спеціально визначені суб'єкти (власник юридичної особи тощо); 3) будь-яка інша особа, яка не виконує визначені господарські зобов'язання (особа, яка повинна сплачувати податки тощо). Залежно від видового об'єкта посягання злочини у сфері

господарської діяльності поділяють на групи: а) злочини у сфері підприємницької діяльності (стст. 201, 205–206, 213 КК України); б) злочини у бюджетній сфері (стст. 210, 211 КК України); в) злочини у сфері приватизації (ст. 233 КК України); г) злочини у фінансовій і банківській сфері (стст. 199, 200, 209, 222–224 КК України); д) податкові злочини (стст. 204, 212, 216 КК України); е) злочини у сфері конкуренції (стст. 228–232 КК України); ж) злочини у сфері обслуговування (ст. 227 КК України) тощо. Тобто злочинець у сфері господарської діяльності здебільшого належить до специфічної соціальної групи і діє умисно, розуміючи характер своїх дій та їх наслідки.

Вивчення особи злочинця та надання йому кримінологічної характеристики завжди було однією із пріоритетних цілей кримінології. Характеристики та мотиви суб'єкта вчинення злочину виступають важливою частиною об'єктивної сторони кримінально караного діяння. Серед учених криміналістів цьому приділено чимало уваги.

Зокрема, деякі науковці вважають, що особу злочинця варто розглядати як сукупність соціально-демографічних, психологічних і моральних характеристик, які певною мірою притаманні особам, винним у злочинній діяльності певного типу [2, с. 128]. На нашу думку, із цим твердженням важко не погодитись, однак водночас варто зауважити, що на психологічний портрет злочинця у сфері господарської діяльності також суттєво впливають інші фактори, такі як сфера діяльності, посадове становище, матеріальний стан тощо.

І. Богатирьов, аналізуючи характеристики злочинця, зазначає, що наскільки людина має відповідати за свою поведінку та свої вчинки, настільки можемо прогнозувати її схильність до вчинення кримінального правопорушення. Іноді внутрішня потреба в самостійності, незалежності породжує в людині правовий нігілізм, спонукає до збагачення за рахунок інших людей, що стає нормою життя [5, с. 76]. Усе зазначене, на думку науковця, і є рушійною силою для вчинення певного злочину. Це твердження має доволі суперечливий характер, оскільки безліч самостійних людей не стають на слизький шлях злочинної діяльності, а є добропорядними й активними членами суспільства.

Зі свого боку науковець І. М. Даньшин розглядає особу злочинця як сукупність істотних і стійких соціальних ознак та соціально зумовлених біопсихологічних особливостей індивіда, що об'єктивно реалізуються у вчиненому конкретному кримінальному правопорушенні під вирішальним впливом негативних обставин зовнішнього середовища [1, с. 117]. На нашу думку, зазначене визначення є більш повним для характеристики особи злочинця у сфері господарської діяльності, оскільки враховує вплив зовнішніх факторів на особу злочинця.

Отже, з метою багатогранного розкриття досліджуваного поняття доцільно навести власне визначення особи злочинця у сфері господарської діяльності: це – особа, яка хоча й обізнана з вимогами закону, однак має незадовільний рівень правосвідомості та деформоване відчуття правової відповідальності, переважно розраховує на «обхід закону» та за наявності сприятливих соціально-економічних умов і можливості вчинення злочину свідомо здійснює його здебільшого з корисливих мотивів.

Щоб більш детально дослідити характеристики осіб, які вчиняють господарські злочини, доцільно також звернутись до офіційно оприлюднених статистичних даних.

Відповідно до звіту про результати роботи Національної поліції за 2022 р. було зареєстровано 2,6 тис. кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Викрито 7,9 тис. службових злочинів, з яких 2,1 тис. – факти отримання неправомірної вигоди [3, с. 11].

За статистичними даними, що оприлюднені Офісом Генерального прокурора України про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх розслідування за січень-листопад 2023 року, всього зареєстровано 4 712 кримінальних правопорушень господарській сфері. З них у 1 412 випадках уже повідомлено про підозру і 1 574 справ направлено до суду з обвинувальними актами [4, с. 1]. Тобто розслідування щодо визначених підозрюваних близько 30 % справ затягується та досі триває з різних причин, а 36 % справ ще навіть не визначено підозрюваних. Вказані факти свідчать про складний характер таких злочинів і досить високий інтелектуальний рівень злочинців, які використовують усі можливі заходи для затягування слідства та відведення від себе підозри.

Згідно з аналогічним звітом усього поліцією за січень-жовтень 2023 року обліковано 2 298 кримінальних правопорушень у господарській сфері, у 1 105 повідомлено про підозру, а 814 направлено до суду з обвинувальним актом, а Бюро економічної безпеки 2023 року розслідує факти вчинення 1 551 кримінального правопорушення у цій сфері, з яких 215 проваджень – з підозрою, а 162 провадження направлено до суду (з них 128 з обвинувальним актом). Здійснюючи порівняння наведених даних із даними, які були зафіксовані 2022 року, то загалом зареєстровано 3 368 кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, з яких у 1 391 випадку було вручено підозру, а до суду спрямовано 1 152 кримінальних провадження [2, с. 1]. Отже, спостерігається загальна тенденція із збільшення кількості господарських злочинів під час воєнного стану, що зумовлено загальним спадом економіки, відсутністю відчуття стабільності та суттєвим рухом трудових і підприємницьких ресурсів у напрямі релокації до інших країн, що додає відчуття безкарності на території, яку залишають із різних причин.

Також красномовним є факт, що із зіставлення, наприклад, загальної кількості скоєних злочинів у сфері господарської діяльності, які розслідувались органами Національної поліції 2022 р., а саме 2 613 кримінальних справ, лише у 157 випадках особи вчиняли такий злочин повторно [3, с. 2], тобто у 6 % випадків, а в січні-листопаді 2023 р. із 2 558 облікованих кримінальних справ лише 88 повторних злочинів [5, с. 2], що становить 3 % від загальної кількості зареєстрованих кримінально каранних діянь. Зазначені статистичні дані дають змогу зробити висновок, що все більше громадян уперше залучаються до злочинної діяльності у сфері господарювання, на що також впливають вищевказані нами фактори.

Варто зазначити, що у кримінологічній науці наявні декілька підходів до визначення ознак особи злочинця, які, зокрема, можна застосовувати під час дослідження осіб, які вчинили господарські злочини. Деякі учені-кримінологи формування структури особи-злочинця пропонують визначати за такими групами ознак: 1) соціально-рольові

(оточення, сімейні, виробничі та цивільні відносини); 2) соціально-демографічні (стать, вік, освіта, соціальний стан, професія тощо); 3) морально-психологічні (світогляд, ціннісні орієнтації, інтелектуальні ознаки, психічні особливості тощо); 4) кримінально-правові (мотиви злочину тощо) [1, с. 24].

Натомість О. Джужа наголошує, що, розкриваючи сутність особи економічних злочинців, усі наявні ознаки можна звести до трьох основних груп: 1) ставлення до різноманітних соціальних цінностей, трудових обов'язків, ставлення до власності в умовах формування нових економічних відносин; 2) характер і соціальна значимість потреб особи, інтересів, установок і засобів їх задоволення (легальні, неправомірні, кримінальні); 3) самовиправдання того, що злочинна діяльність є корисною для інтересів бізнесу та суспільства [1, с. 75].

На нашу думку, для повного та всебічного дослідження особи злочинця у сфері господарської діяльності важливим є розкриття його психологічних рис і звичних моделей поведінки. На жаль, на сьогодні у криміналістиці не розроблені конкретні методики дослідження психологічних особливостей злочинця.

Вважаємо, що дослідження психологічних особливостей особи злочинця потребує фахового та комплексного підходу, який полягає у встановленні взаємозв'язку між різними елементами оточення особи і характеристиками самої особи. Так, враховуючи один із соціально-демографічних показників як галузь занять злочинця у сфері господарської діяльності, з огляду на аналіз доступної судової практики варто зробити висновок про їх ставлення до закону, як до недосконалого інструменту та перебільшення власних здібностей та впливів, що негативно відбиваються на розвитку їх особистості. Така спотворена життєва позиція призводить до відчуття безкарності та небажання зупинятись у своїй злочинній діяльності.

Досліджуючи судові рішення у відповідній категорії справ, варто підсумувати, що у них містяться обмежена інформація щодо морально-психологічних властивостей і рис злочинців у сфері господарської діяльності. Риси психологічного портрета такого злочинця можливо окреслити лише з наявних у вироках фактичних обставин справи.

Так, наприклад, у постанові Верховного Суду від 06.12.2023 щодо справи № 751/6681/21 у кримінальному провадженні, внесеному до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № 3202027000000004, за обвинувачення особи у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 212 КК України, суд погодився з висновком, що директору ТОВ «М» було достеменно відомо про необхідність оформлення правостановлюючих документів на земельну ділянку та сплати за землю. Неоформлення правостановлюючих документів визначено як спосіб ухилення від сплати обов'язкового платежу. Умисні дії директора були направлені саме на ухилення від сплати за землю та з урахуванням суми, що нарахована за фактичне використання цієї земельної ділянки, яка є особливо великим розміром, за вказані дії передбачена кримінальна відповідальність за ст. 212 КК України [7]. Тобто злочинець, який належить до найвищої ланки управління підприємством та ознайомлений і розуміє вимоги чинного законодавства, не вчиняє жодних необхідних, згідно із законом дій та

розраховує, що шляхом використання схеми ухилення від сплати за землю шляхом неоформлення правостановлюючих документів буде можливість уникнути сплати податку та відповідальності.

В іншому вирокі Шевченківського районного суду м. Київ від 23.10.2023 щодо справи № 761/31966/15-к особа, діючи за попередньою змовою із групою осіб, вступила у злочинну змову з директором ТОВ «Є». Згідно із наперед розробленим планом, спрямованого на умисне ухилення від сплати податків, злочинці визначили розподіл ролей між учасниками злочинної групи, ознайомивши всіх з деталями виконання послідовності злочинних дій. За задумом злочинці повинні були: оформити ряд удаваних угод та інших первинних бухгалтерських документів щодо постачання для ТОВ «Є» товарно-матеріальних цінностей з боку ТОВ «О», підконтрольного злочинній групі, створеного та зареєстрованого на «підставну» особу; документально створити видимість правомірності отримання грошових коштів і проведення розрахунків із постачальником за товар; здійснити перерахування грошових коштів на рахунки зазначеного підприємства начебто за товар; отримати готівкові грошові кошти з банківського рахунку підконтрольного їм підприємства та передати їх директору ТОВ «Є» з утриманням відсотків за надані послуги. Отже, розробивши схему нібито правомірних дій, розподіливши ролі, злочинці реалізували свої наміри, розраховуючи, що видимість законності дозволить уникнути відповідальності, та багаторазово вчиняли кримінально карані діяння.

Висновки. Зважаючи на виклики воєнного стану, злочинність у сфері господарської діяльності все більше проявляє себе. Як наслідок економічної нестабільності, процвітає давня ідеологія про «збагачення будь-якою ціною». Сучасна злочинність у сфері господарювання в Україні є наслідком, зокрема, недосконалості правового регулювання під час переходу держави до ринкової економіки, відсутності та корумпованості контрольної ланки в державі.

Щодо кримінально-правових характеристик структури особи злочинця у сфері господарювання, то тут варто виокремити особливості мотиву: виключно корисливий, спрямований на власне збагачення будь-яким шляхом, діяння вчиняється із достатнім усвідомленням протиправності і розумінням нормативного регулювання чинних правил ведення господарської діяльності, злочинам притаманне планування до дрібниць та вигадання різнопланових «схем» обходу закону.

СПИСОК ВИКОРИТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: особливості кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1. С. 169–175.
2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-листопад 2023 р. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
3. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 р. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

Омельян М. В. Кримінологічні особливості осіб, які вчиняють злочини у сфері господарської діяльності

4. Звіт про результати роботи Національної поліції за 2022 р. URL : https://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2022/Zvit_polic_2022.pdf

5. Курс кримінології: особлива частина : підручник. У 2-х кн. / М. В. Корнієнко та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі. К. : Юрінком Інтер, 2001. 480 с.

6. Кримінологія : підручник / заг. ред. І. Г. Богатирьова, В. В. Топчія. Київ : ВД «Дакор», 2018. 352 с.

7. Ухвала у справі № 751/6681/21 (провадження № 51-5278 км 23). Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду / Єдиний державний реєстр судових рішень. 2023. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115445746>

REFERENCES

1. Dudorov, O. O. (2014). Zlochyny u sferi hospodar-s'koyi diyal'nosti: osoblyvosti kryminal'noyi vidpovidal'nosti [Crimes in the field of economic activity: features of criminal responsibility]. *Visnyk Asotsiatsiyi kryminal'noho prava Ukrayiny*, 1, 169–175.

2. Yedyny zvit pro kryminal'ni pravoporushennya za sichen-lystopad 2023 r. [Unified report on criminal offenses for January-November 2023]. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kryminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

3. Yedyny zvit pro kryminal'ni pravoporushennya za sichen-hruden 2022 r. [Unified report on criminal offenses for January-December 2022]. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kryminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

4. Zvit pro rezultaty roboty Natsional'noyi politsiyi za 2022 r. [Report on the results of the National Police for 2022]. URL : https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2022/Zvit_polic_2022.pdf

5. Korniyenko, M. V., et al. (Eds.). (2001). Kurs kryminolohiyi: osoblyva chastyna : pidruchnyk [Course of criminology: special part: textbook]. Kyiv : Yurinkom Inter. 480 p.

6. Bohatyrova, I. G., & Topchiya, V. V. (Eds.). (2018). Kryminolohiya : pidruchnyk [Criminology: textbook]. Kyiv : VD "Dakor". 352 p.

7. Ukhvala u spravi №751/6681/21 (provadzhenia № 51-5278 км 23). Kasatsiynyi kryminalnyi sud u skladі Verkhovnoho Sudu / Yedynyj derzhavnyj reyestr sudovykh rishen. 2023. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115445746>

M. V. Omelyan. CRIMINOLOGY CHARACTERISTICS OF PERSONS WHO COMMIT CRIMES IN THE SPHERE OF ECONOMIC ACTIVITIES

The purpose of the study is to analyze the views of various scientists on the characteristics of the criminal individual who commits crimes in the field of economic activity. The report of the General Prosecutor's Office of Ukraine for 2023 regarding the commission of economic crimes was analyzed. The social, demographic, psychological, and criminal-legal features of the criminal's personality structure in the field of economic activity have been researched. A new characteristic of the criminal in the economic sphere has been proposed, considering individual examples of recent judicial practice.

The main problem identified is the weak level of criminal proceedings disclosure related to crimes in the field of economic activity, which also contributes to the formation of a large number of individuals encroaching on the social relations protected by Section VII of the Criminal Code of Ukraine, based on the analysis of the Report of the Bureau of Economic Security. The results of the study are a new characterization of the portrait of an individual committing criminal offenses in the field of economic activity. A characteristic feature of this criminological study is that, depending on the committed criminal offense, the characteristics of the criminal's portrait can significantly change; therefore, such analysis was conducted for each criminal offense separately. Overall, the number of men committing such criminal offenses is 70 %, which is significantly more than women.

Key words: *criminological characteristics, criminal, criminal offenses, structure of the criminal's personality, crime, prevention, law enforcement agencies.*

Стаття надійшла до редколегії 8 листопада 2023 року